

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(м.Одеса) ім. К.Д.УШИНСЬКОГО**

СТОЯНО ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 316.37:159.923-057.87

**САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ СТУДЕНТСТВА ЯК ПРОЦЕС САМОВИЗНАЧЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія
та філософія історії

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Одеса – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Одеської національної академії харчових технологій, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Чугуєнко Віталій Михайлович,
Одеська національна академія харчових
технологій, завідувач кафедри

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Побєда Неллі Олександрівна,
Інститут соціальних наук Одеського
національного університету ім. І.І.Мечнікова,
професор кафедри соціології

кандидат філософських наук, доцент
Старовойтова Ірина Іванівна,
Одеська національна академія зв'язку
ім. О.С.Попова, доцент кафедри
філософії та українознавства

Провідна установа – Запорізький національний університет

Захист відбудеться “ 2 “ липня 2004 року о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.41.053.02. в Південноукраїнському державному педагогічному університеті (м. Одеса) ім. К.Д.Ушинського за адресою: 65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету (м. Одеса) ім. К.Д.Ушинського за адресою: 65020, м.Одеса, вул.Старопортофранківська, 26.

Автореферат розіслано 1 червня 2004 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.Г.Мисик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Самоідентифікація у всіх її проявах (як особистісна, так і соціальна) виступає найважливішою детермінантою становлення і збереження цільності особистості, тому що людина, яка не усвідомлює своєї ролі у системі соціальних відносин (за статтю, віком, громадянською, етнічною, територіальною, професійною приналежністю) позбавлена будь-яких підстав не тільки своєї орієнтації в суспільстві, але й цілеспрямованого визначення життєвих стратегій.

Особливо актуальною стала проблема самоідентифікації, у першу чергу молоді, з моменту, коли Україна проголосила курс на створення демократичної незалежної держави. Демократія не може розвиватися інакше, ніж на основі самовизначення кожного громадянина за його інтересами, потребами і реальними особистісними здібностями. А рух у напрямку незалежності має своєю необхідною передумовою становлення і зміцнення національно-політичної єдності народу на базі самоідентифікації хоча б більшості, якщо не всіх людей, як громадян цієї держави, що усвідомлюють свою приналежність до українського громадянського суспільства України. Тому проблема самоідентифікації привертає все більшу увагу соціологів, філософів, психологів.

Аналіз попередніх досліджень свідчить про те, що питанням самоідентифікації особистості приділялась значна увага. Об'єктами досліджень ставали різні шари суспільства: робітники, інтелігенція, підприємці, державні службовці. Разом з тим, залишаються не дослідженими ряд аспектів проблеми, зокрема, процес самоідентифікації в студентському середовищі.

Вирішення нагальних соціальних проблем демократизації суспільства і підвищення ролі особистості у його розвитку потребує подальшого філософського осмислення соціальних аспектів самовизначення молоді, усвідомлення нею своєї спільності і відмінності відносно інших соціальних груп.

Недостатня дослідженість та надзвичайна актуальність проблеми зумовлюють потребу у вирішенні наукового завдання, що полягає у соціально-філософському осмисленні самоідентифікації студентства як процесу самовизначення особистості в сучасному суспільстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри філософії та соціологічного центру Одеської національної академії харчових технологій за комплексною темою "Світоглядні, методологічні і методичні аспекти формування культури фахівця" (затверджена на засіданні ради з гуманітарної освіти та виховання академії, протокол № 5 від 19.01.1999 р.).

Мета дослідження – соціально-філософське осмислення самоідентифікації студентства як процесу самовизначення особистості в сучасному суспільстві.

Досягнення поставленої мети обумовлює необхідність рішення наступних дослідницьких задач:

- узагальнити філософсько-методологічний досвід дослідження проблем самоідентифікації особистості на різних етапах розвитку суспільства;
- визначити місце і роль самоідентифікації у процесі формування особистості і її інтеграції в соціальне середовище;
- розкрити сутність та структуру особистісної самоідентифікації як засобу самовизначення студентів;
- виявити специфіку соціальної самоідентифікації студентства.

Об'єкт дослідження – самоідентифікація як соціальне явище.

Предмет дослідження – самоідентифікація сучасного студентства як процес самовизначення особистості в суспільстві.

Методи дослідження. Аналіз дослідницької проблеми проведений з використанням загальнонаукових і спеціальних методів і підходів. Зокрема, був застосований системний підхід, що дало можливість розглядати предмет як складну систему. Крім того, структурно-функціональний аналіз надав змогу розкрити основні елементи у динаміці їхнього функціонування, взаємозв'язку і взаємодії.

Конкретно-історичний підхід дозволив розглянути в ретроспективі розвиток соціально-філософської думки відносно співвідношення понять самопізнання, самовизначення та самоідентифікації особистості.

Порівняльний метод дав можливість зіставити загальне й особливе у процесі самоідентифікації студентів різних курсів, факультетів, вузів, різних поколінь, а також різних регіонів України і країн СНД, що забезпечує розширення обсягу використаної інформації та достовірність висновків.

Методи соціологічного дослідження, проведеного дисертантом у м. Одесі в грудні 2001 року, дозволили виявити на емпіричному рівні особливості самоідентифікації студентства як соціальної групи.

Наукова новизна отриманих результатів. Представлена дисертація є першим українським соціально-філософським дослідженням самоідентифікації студентства як процесу самовизначення особистості в сучасному суспільстві.

Узагальнення соціально-філософських концепцій з проблем самовизначення, самовдосконалення, самореалізації особистості відкрило нові перспективи використання багатой наукової спадщини з цих питань для вивчення феномену самоідентифікації.

Дістало подальшого розвитку осмислення місця самоідентифікації у формуванні особистісних характеристик, що полягає у самовизначенні людиною своїх якостей та можливостей щодо заняття певних соціальних позицій у житті і сприяє її інтеграції у відповідну спільноту. Розглянуто дві сторони самоідентифікації: особистісну і соціальну та показано їх взаємозв'язок у здійсненні трьох основних функцій: 1) визначення індивідом своїх відмінностей й загальних рис у порівнянні з іншими; 2) пошук та вибір засобів задоволення своїх потреб у соціальному середовищі; 3) інтеграція у систему суспільних відносин шляхом вдосконалення відповідних особистісних якостей індивіда.

Дослідження самоідентифікації в умовах кардинальних змін у соціально-політичному, економічному та культурному просторі суспільства дало можливість зробити теоретичні і практичні висновки щодо динаміки співвідношення примордіальних і символічних самоідентифікацій людини як суб'єкта соціальної взаємодії у найближчому оточенні та суспільстві в цілому.

Певну ступінь новизни містить положення про те, що самопізнання і самооцінка особистісних якостей є основними елементами, які складають структуру особистісної самоідентифікації.

Вперше здійснена вертикальна та горизонтальна типологія особистісної самоідентифікації: розрізняються позитивні та негативні самовизначення двох типів – характерологічні (віднесення себе до категорії людей, наділених спорідненими ознаками) і моральні, що відображають ставлення індивіда до інших. Дослідження особистісних самоідентифікацій дало підстави для висновку, що самооцінки студентів відзначаються не тільки різноманітним характером у просторі від позитивних до негативних, самокритичних, але й надзвичайно динамічні в часі: кожне покоління студентів має “своє обличчя”, змінюється і соціальний портрет студентства з першого по п'ятий курс.

Виявлено специфіку соціальної самоідентифікації студентства як багатовекторну, що означає формування самоідентичності в сімейному, громадянському, етнічному, професійному статусах під дією складного для кожної людини впливу мікросередовища (родина, родичі, друзі) і офіційної ідеології макросередовища.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні узагальнення та практичні рекомендації, які представлені в дисертаційній роботі, спрямовані на вирішення актуальної і соціально значущої проблеми виявлення сутності самоідентифікації студентства як процесу самовизначення особистості в сучасному суспільстві, що може бути використано у процесі розробки практичних заходів у вищих навчальних закладах з проблем вдосконалення організаційного менеджменту, сприяння адаптації та самовизначення молоді під час навчання.

Має бути доцільним також використання одержаних результатів при підготовці методичних посібників, включення проблеми самоідентифікації у програми курсів з філософії, соціальної філософії, соціальної антропології, соціології.

Практичне значення має виконаний у дисертації філософський аналіз емпіричних досліджень, соціологічних даних про стан менталітету студентського середовища в умовах радикальних соціально-політичних і економічних перетворень, що відбуваються в Україні. Виявлення основних тенденцій у самоідентифікації студентів відкриває додаткові можливості для уточнення основних напрямків, адресності виховного процесу у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались: на міжнародній науковій конференції “Філософські проблеми гуманізації освіти” (Одеса, 2002 р.), на міжнародній науковій конференції “Качество жизни и проблемы устойчивого развития” (Тирасполь, 2002 р.), на науково-методичній конференції викладачів ОДАХТ (Одеса, ОДАХТ, 2002 р.), на міжнародній гендерній школі (Одеса, 2003 р.), а також обговорювались на методологічних, теоретичних семінарах, засіданнях кафедри філософії Одеської національної академії харчових технологій.

Публікації. Основні положення дисертації висвітлені у 7 публікаціях, з них 4 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації та її обсяг. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що мають по два підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатка. Робота викладена на 155 сторінках основного тексту. Крім того, список використаних джерел (180 найменувань) нараховує 15 сторінок. Додаток складає 12 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано мету, завдання, об’єкт, предмет та методи дослідження, показано, в чому полягає наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, зазначено результати апробації, структура та обсяг дисертації.

У **першому розділі** “*Поняття самоідентифікації у соціально-філософському осмисленні*” розглядаються теоретичні і методологічні основи дослідження, аналіз умов, чинників і змісту ідентифікаційних процесів, ступінь дослідження проблеми.

У **першому підрозділі** “*Проблема самоідентифікації особистості в історії філософської думки*” проведений загальний теоретичний аналіз феномену самоідентифікації особистості.

Проблема самоідентифікації стає предметом міркувань задовго до появи цього терміну в соціальній філософії, соціології і психології, коли людина починає задумуватися про саму себе як індивіда, що знаходиться в системі міжособистісних та соціальних відносин із собі подібними. А це з необхідністю включає самоідентифікацію: ототожнення особистості з певним типом людей, з окремими групами і відсторонення, відчуження від інших, що відрізняються за мовою, культурою, статусом, інтересами. Саме у зв'язку з цим і виникає інтелектуальна, соціальна та психологічна потреба у самопізнанні і самоідентифікації.

Методологічною основою всебічного осмислення ідентифікаційних процесів виступає багата філософська спадщина з проблем самовизначення, самовдосконалення і самореалізації особистості. Сократівське “пізнай самого себе”, триєдність розуму, пам'яті і волі Аврелія Августина, раціональний, логічний початок соціальної антропології епохи Відродження і Нового часу (Ф. Петрарка, Р. Декарт, Б. Паскаль), пошуки самого себе у Г.С. Сковороди, фіхтеанське самоутвердження, “загальна самосвідомість” Г. Гегеля, міркування про самоідентичність людини Ж.-П. Сартра, “розпач-виклик” особистості, що самоідентифікується, бажаної стати творцем свого “Я” у С. Кьєркегора, невтомна боротьба індивіда із самим собою й оточенням за своє “справжнє Я” у М. Бердяєва, комунікативна практична філософія постмодернізму (Ж.-Ф. Ліотар, К.-О. Апель, Ю. Хабермас), що проголосила принцип рівносуб'єктності всіх учасників дискурсу – все це суттєві кроки до сучасного розуміння змісту і соціальної функції самоідентифікації особистості.

З кінця 80-х рр. проблеми ідентифікації і самоідентифікації особистості привернули увагу багатьох закордонних і вітчизняних дослідників, що було пов'язано з процесом демократизації, краху тоталітарних режимів у Східній Європі, зростання національної самосвідомості і посилення тенденції індивідуального самовизначення в соціальному просторі. Усе це сприяло актуалізації соціальної потреби самовизначення особистості в системі суспільних взаємозв'язків і взаємодій.

Поняття ідентифікації і самоідентифікації розкривається в працях Р.Л. Кричевського, О.Н. Дубовської, М. Драганова, М.М. Обозова, В.А. Ядова, С.Г. Климової, Т.З. Козлової, Т.Є. Резник, Ю.М. Резника, Л.Г. Іоніна, Н.А. Шматко, Ю.Л. Качанова, С.А. Макєєва, С.Н. Оксамитної, О.В. Швачко, В. Матусевича, І.І. Старовойтової та ін. Вони підкреслюють широке застосування цих понять у різних науках і як пізнавальний прийом, і як статусно-рольове визначення і самовизначення особистості в стратифікованому соціумі.

Значний внесок у розвиток теорії і методології дослідження соціальної ідентифікації вносять російські (А.Г. Здравомислов, Н.М. Лебедева, Т.Г. Стефаненко, В.В. Рязанцев і ін.) і українські (М.О. Шульга, Б. Попов, І. Прибиткова, К.В. Коростеліна, І.Ф. Кононов) учені, що вивчають формування етнічної самосвідомості особистості.

Дуже цінним з погляду розуміння самоідентифікації є система понять, що починаються із слова “само”, у монографії Н.О. Победи. Вона виділила у цій системі як ключові категорії саморегуляцію і самореалізацію. Саме ці категорії внутрішньої духовної діяльності людини і складають те ядро самоідентифікації, що дозволяє особистості гармонійно вписуватися в соціальну дію, освоюючи на своєму неповторному й індивідуальному рівні елементи культури відповідні своїм здібностям, схильностям, потребам і інтересам.

У **другому підрозділі** *“Самоідентифікація як процес інтеграції особистості в суспільство”* розглядаються місце і роль самоідентифікації у процесі формування особистості і її інтеграції в соціальне середовище.

Поняття ідентифікації (як процесу) та ідентичності (як результату цього процесу) за останні 10-15 років стало об'єктом дослідження і російських, і українських філософів, соціологів. При цьому увага дослідників поступово переключалась від вивчення наданої індивіду ззовні ідентичності до обраної людиною самоідентифікації. Дослідження ідентичності, таким чином, відбивають реальні зсуви в суспільній свідомості в напрямку підвищення ролі самовизначення особистості у поглибленні суб'єктивного аспекту цього процесу.

Самоідентифікація – усвідомлення людиною своєї приналежності до конкретної суспільної групи, спільноти, страти. Кожна людина має власні характерні риси, що відрізняють її від інших людей. Усвідомлення, виокремлення цих якостей, свого неповторного “Я” і є предметом особистісної самоідентифікації. Соціальна самоідентифікація виступає як основа для визначення життєвих стратегій у взаємовідносинах із соціальним оточенням. У процесі соціальної самоідентифікації особистість усвідомлює своє становище в суспільстві, визначає тип соціальних взаємозв'язків. Механізми особистісної і соціальної самоідентифікації настільки взаємопов'язані в дійсності, що їх роздільно можна розглядати тільки в процесі теоретичного аналізу, штучно абстрагуючись від однієї з цих сторін.

Вирішальна роль у самоідентифікації стосунків з іншими людьми була осмислена ще Л. Фейєрбахом, що визначав сутність людини через єдність людини з людиною, єдність, що спирається на реальність відмінності між “Я” і “Ти”. Найближче оточення стає тим визначальним чинником, що й допомагає людині усвідомити, хто вона власне є.

Будь-який феномен, у тому числі, і власну сутність – свої переваги й і недоліки, свою належність до тієї чи іншої категорії людей – індивід може визначити тільки порівнюючи себе з іншою людиною, свої окремі властивості з властивостями іншого. Тому індивід може сказати про себе щось, тобто ідентифікуватися не інакше, як виявляючи в собі й в інших певні спільні риси, типові для даної категорії людей.

Конкретно-емпіричні дослідження механізму ідентифікації та самоідентифікації були розгорнуті в ХХ столітті. Головна увага приділялася соціальній самосвідомості самості – “Я”, що включає в себе компоненти, джерелами яких є взаємини індивіда з іншими людьми. Однією з найбільш відомих є теорія соціального “Я” У. Джеймса, який стверджує, що визнання і схвалення з боку іншого стає керівним мотивом у поведінці людини. Розвиваючи ідеї У. Джеймса, Ч. Кулі приходять до теорії “дзеркального Я”. Дж. Мід, використовуючи ідею Ч. Кулі, прийшов до висновку, що особистість усвідомлює себе не просто вдивляючись в інших людей, а у процесі реальної взаємодії людини з іншими в рамках певних соціальних груп і в залежності від виконуваних особистістю ролей. У дослідженнях з проблем інтеграції людини в соціальні відносини Дж. Мід розробляє концепцію трьох рівнів самоідентифікації: I (Я), Me (Мене), Self (Самість). У теорії референтних груп Г. Хаймана формування людського “Я” може проходити не тільки через інтеріоризацію людиною виконуваних нею соціальних ролей, але і шляхом впливу на неї тих соціальних груп, з думкою яких вона рахується.

У дисертаційному дослідженні розкривається сутність таких видів самоідентифікації, як: 1) професійна, 2) сімейна, 3) етнічна, 4) громадянська, 5) регіональна, 6) політична, 7) релігійна, 8) еволюційно-видова, 9) гендерна.

У ході дослідження процесу самоідентифікації автор звертає увагу на співвідношення понять самопізнання і самоідентифікації. Самопізнання – це проникнення у свій внутрішній світ, осмислення своїх духовних якостей. А самоідентифікація – самовизначення особистості в соціальній системі координат, усвідомлення своєї солідарності чи відчуження відносно інших соціальних груп. Тому самоідентифікація являє собою сукупність соціальних практик, а самопізнання може вести як до самоідентифікації в соціальному просторі, так і до “замкнення в собі”. Самопізнання пов'язане з формуванням оцінних характеристик, що складаються у певну самооцінку людиною самої себе. Самооцінка індивіда виробляється на основі самоаналізу власних вчинків і об'єктивних результатів своєї діяльності, а також внаслідок співставлення своєї поведінки з поведінкою людей із свого оточення, що дозволяє йому робити висновки і, якщо необхідно, вносити корективи у свої дії, тобто здійснювати саморегулювання.

Особливу роль набуває самоідентифікація особистості в кризовій ситуації подолання старої і становлення нової соціальної системи, коли в цілому суспільство характеризується нестійкістю. Унаслідок цього стає актуальним для кожної особистості пошук свого місця, статусу в суспільній структурі, коли людина повинна сама вибирати свою стратегію і визначення своєї ідентичності в нових для неї соціально-економічних, політичних та культурних умовах.

У **другому розділі** *“Сутність і зміст самоідентифікаційних процесів в студентському середовищі”*, спираючись на соціологічні дані інших дослідників, власні спостереження і результати анкетування, проведеного в державних вузах м. Одеси, автор аналізує особливості, суб'єктивні й об'єктивні передумови, основні напрямки самоідентифікації студентства в сучасних умовах життєдіяльності українського суспільства.

У **першому підрозділі** *“Особистісна самоідентифікація як засіб самовизначення студентів”* розглядається сутність та структура особистісної самоідентифікації студентства.

Через розкриття категорії студентства автор виділяє специфічні риси, що відрізняють студентство від інших соціальних груп, указує на його внутрішню диференціацію, що не заважає уявити студентство як єдину соціальну категорію, яка володіє характерними соціально-демографічними ознаками, справляючими помітний відбиток на спосіб життя студентів. Розгляд внутрішньогрупових соціальних відмінностей дозволяє зрозуміти і пояснити специфіку формування системи сприйняття студентами самих себе і оточення.

Спеціальних філософських досліджень з проблеми самоідентифікації студентів немає. Але багато аспектів громадянського і професійного самовизначення випускників вузів знайшли своє відображення в численних соціологічних публікаціях. Одними з перших досліджень були студентські самопереписи. Під цією назвою з 1903 по 1923 рік проводились опитування у містах: Харкові, Києві, Одесі, Москві, Санкт-Петербурзі з метою вивчення економічного, матеріально-житлового і побутового станів студентства. У період між 30-ми і 60-ми роками встановлення тоталітарного державного контролю за процесами, що відбувалися у вищій школі, привело до згасання, а потім і фактичного припинення соціально-філософських і соціологічних досліджень проблем вищої освіти і студентства.

Не зважаючи на те, що в 60-80 роках дослідження молодіжної проблематики носили однобічний характер, не охоплюючи увесь спектр молодіжних потреб, все-таки зі спадщини 70-90-х років можна і потрібно виділити низку важливих і цікавих праць Л.А.

Ази, В.І. Астахової, М.Ф. Головатого, С.М. Іконнікової, А.І. Кавалерова, Ю.С. Колесникова, В.Т. Лісовського, Н.О. Победи, Б.Г. Рубіна, Л.Я. Рубіної, В.М. Соколова, М.Х. Тітми, В.І. Чупрова, О.О. Якуби, присвячених проблемам самовизначення студентської молоді.

До вищезгаданих авторів приєднуються дослідники, що вивчають професійне самовизначення з позиції саморегулюючого балансу між особистістю і суспільством в період розвитку і становлення ринкових реформ – Н.І. Черниш, Л.Г. Сокурянська, Т.Г. Каменська, і О.В. Бирченко, І.О. Мартинюк, А.І. Вишняк, О.І. Карпухін.

Особистісна самоідентифікація – мислене приєднання себе до певного соціального типу людей, ототожнення себе з ним. Підставою для такого ототожнення виступає думка людини про наявність у неї відповідної якості, тобто судження за типом “Я добра”, “Я справедлива”, “Я працююча” та ін. Будучи продуктом самопізнання і самооцінки своїх особистих якостей, особистісна самоідентифікація визначає емоційний тонус індивіда (почуття впевненості чи самоприниження), орієнтує на самовиховання, створює духовні передумови для соціальної самоідентифікації особистості, тобто розуміння своєї інтеграції у певні соціальні групи людей, що володіють такими ж моральними і діловими якостями. Коли молода людина говорить “Я – студент”, то, мабуть, під цим мається на увазі не тільки формальна приналежність до спільноти, але й володіння особистими якостями, загальними для даної соціальної групи.

Узагальнюючи отримані дані з питань самоідентифікації студентів, дисертант виокремлює дві групи “Я сам (–а)”: моральна типологія особистості, що містить указівку на ті властивості, що виявляються у стосунках людини з іншими людьми (“Я принципова”, “Я відповідальна”) із двома підгрупами – позитивної і негативної та характерологічна типологія, що визначає самооцінку рис особистості самої по собі, безвідносно до соціальної взаємодії (“Я талановита”, “Я флегматична”) також із двома підгрупами – позитивною і негативною.

З усіх цих самоідентифікацій вимальовується узагальнений образ сучасного студента – досить самовпевненого, комунікабельного, цілеспрямованого, що високо цінує доброту і порядність у спілкуванні, оптимістично налаштованого, помірковано егоїстичного, трохи ледачого. Він нерідко кидає виклик навколишнім, бравіруючи своїми недоліками і негативними рисами особистості.

Але цей образ, що виникає з узагальнених самоідентичностей не статичний, а дуже динамічний. Протягом п'яти років навчання під впливом досвіду, у якому сполучаються радості самоствердження на хвилі успіхів з гіркотою життєвих поразок і розчарувань, знижується загальний тонус доброзичливості, впевненості в собі, цінність дружнього

спілкування, романтики і підвищуються до кінця терміну навчання відповідальність, прихильність моральним якостям чесності, порядності.

Проблема особистісної самоідентифікації студента заслуговує на особливу увагу не тільки з теоретичного, але й з практичного боку, оскільки він є специфічним об'єктом виховного впливу в освітній системі і характер самооцінки, що визначає рівень його психічного самопочуття, істотно впливає на сприйняття студентом ситуації, яка складається не тільки у вищій школі, але й в суспільстві в цілому. Задача виховного процесу – становлення, формування і зміцнення особистісної самоідентичності як результату самоідентифікації, що визначає собою поєднання “природного” розвитку особистості фахівця і “штучного” цілеспрямованого виховного впливу викладача, який використовує мистецтво педагогічної майстерності, оскільки людина створює себе, насамперед сама, при тому чи іншому впливі соціального оточення.

У другому підрозділі *“Роль соціальної самоідентифікації в процесі самовизначення студентства”* досліджується специфіка соціальної самоідентифікації студентства.

У період динамічної зміни суспільних відносин, характерних для сучасної України, соціальна самоідентифікація торкається всіх шарів суспільства, але для молоді, у т.ч. студентства, вона носить перманентний і загальний характер. Кожна молода людина переживає якісно різні етапи своєї соціальної самоідентифікації. На першому етапі – етапі пошуку вона сама для себе визначає: ким вона є, до якої соціальної страти належить, яку професію, сферу діяльності обирає. Другий період складає інтеграція особистості в суспільство: студенти ототожнюються, ідентифікуються з певними соціальними спільнотами, що припускає, однак, і дистанціювання від інших, менш близьких за духом, соціальним станом. Третій етап пов'язаний із самореалізацією, самоствердженням особистості як представника даної соціально-демографічної, гендерної, соціально-професійної, національно-етнічної спільноти на основі самостійної творчої продуктивної діяльності у сфері виробничих, соціально-політичних і духовних інтересів.

Соціальна самоідентифікація студентів у дійсному часі характеризується багатовекторністю, що означає самовизначення особистості одночасно в етнічному, громадянському, професійному статусах.

Самоідентифікація студентів з родиною, малими групами носить стійкий, масовий, вирішальний характер, а з громадянством – більш слабкий і ситуативний, у залежності від ролі макросередовища у житті індивіда. Так, ступінь самоідентифікації студентів з

родиною, батьками за останні сто років практично не змінився. У той час як громадянська самоідентифікація за десять років становлення незалежної України істотно коливалася.

В межах самоідентифікації з малими групами виявлені помітні відмінності. Так, стосунки з родиною носять більш стабільний характер, ніж із друзями. До п'ятого курсу товариські, приятельські контакти починають уступати за своїм значенням міжстатевим стосункам - прологу майбутньої власної родини. За даними нашого дослідження, ідентифікаційна орієнтація студентів на молоду родину до моменту закінчення навчання зростає, а зв'язок із друзями істотно слабшає. А в порівнянні з колом друзів академічній групі студенти надають менше значення.

Таким чином, ідентифікація з родиною займає ведуче місце в самовизначенні студентів у соціальному просторі і часі. Вона виступає в ролі соціально-морального орієнтира на вищі цінності особистості й основного засобу забезпечення наступності поколінь, не дивлячись на те, що динамічна трансформація суспільства значною мірою знецінила досвід батьків в очах молоді. Так, більшість молодих людей (особливо на першому курсі) відчують свою приналежність до студентського співтовариства, хоча до п'ятого курсу це почуття ідентичності трохи слабшає. Але студентство ні в якому соціальному змісті не являє однорідної маси. Якщо більше половини, за даними опитувань, вважають себе вже якоюсь мірою інтелігенцією, то біля третини ще не втратили батьківської ідентичності і відчують свою соціально-духовну близькість до робітників. При чому в технічних ВНЗ цей "родинний" зв'язок відчувається трохи сильніше, ніж в гуманітарних, особливо в класичному університеті.

Становлення незалежної української держави супроводжується соціально-політичною й економічною трансформацією, що породжує нову етнополітичну і соціальну реальність. Особливе місце в цих перетвореннях, як в Україні, так і на всьому пострадянському просторі займає етнокультурний чинник. Аналіз результатів дослідження виявив деякі характерні риси етноідентифікаційних процесів у студентському середовищі. Під впливом міжнаціонального спілкування за час навчання спостерігається зменшення частки тих, що самоідентифікуються зі своєю етнічною категорією. Біля третини студентів не надають особливого значення своїй національно-етнічній приналежності. Біля половини студентів ще не визначилися в питаннях громадянства. Частина з них лише за певних обставин ідентифікується з українським громадянством і відповідають, що "іноді" почують себе громадянами України, або зовсім уникають відповіді. І серед тих, хто вважають себе громадянами України, для багатьох - це не є предметом особливої патріотичної гордості і не сприймається як важлива соціальна цінність. Таким чином, самоідентифікація за етнічною ознакою носить

більш інтенсивний характер, ніж за громадянською, що свідчить про аполітичність значної частини студентів. На це є й об'єктивні причини, що знаходяться в історії становлення української державності.

Становлення особистості молодого фахівця в значній мірі пов'язане з професійною самоідентифікацією. Професійна самоідентифікація студентів зумовлена мотиваційною структурою, що відбиває, з одного боку, реалії соціального буття, а з іншого, - духовні потреби молоді. Причому орієнтація на конкретну спеціальність хоча і є самою масовою, але охоплює менше половини студентів, а кожен третій визнає, що вибір вищого навчального закладу був або випадковий, або визначався практичними міркуваннями, наприклад: “краще учитися, ніж працювати”. Для періоду реформування економіки характерне падіння престижу науково-дослідницької діяльності і підвищення цінності практичної роботи, яка супроводжується високим заробітком. Усе менше студентів самоідентифікуються з раніше дуже почесним статусом ученого.

У **висновках** наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, сутність якого полягає у соціально-філософському осмисленні самоідентифікації студентства як процесу самовизначення особистості в сучасному суспільстві. Здійснене дослідження дає можливість зробити такі висновки:

1. Методологічною основою всебічного осмислення ідентифікаційних процесів виступає багата філософська спадщина з проблем самовизначення, самовдосконалення і самореалізації особистості, що відкриває нові перспективи у вивченні феномена самоідентифікації – суб'єктивне ототожнення індивіда з певними групами і категоріями людей, що дозволяє зберегти самоідентичність кожної особистості, знайти стабільність, цілісність духовного світу. Але це самовизначення в соціумі, прирахування себе до певної спільноти – самоідентифікація, як основа вибору свого “Я”, не усуває, на думку філософів, індивідуальної автономії, самобутності і потреби в стійкій самоідентичності особистості протягом усього життєвого циклу.

2. Самоідентифікація – усвідомлення людиною своєї приналежності до конкретної суспільної групи, спільноти, страти. Самоідентифікація надає можливості для вільного різноманітного розвитку особистості і формування соціальних характеристик, що дозволяють зайняти певну соціальну позицію і тим самим сприяє інтеграції індивіда у спільноту.

3. Особистісна самоідентифікація спрямована на вироблення якостей особистості, які дозволяють бути прийнятим у спільноту, що викликає симпатії і надає можливість для особистісної безпеки і задоволення життєво важливих потреб людини. Соціальна самоідентифікація виступає як основа для визначення життєвих стратегій у

взаємовідносинах із соціальним оточенням: співробітництво і співпереживання пов'язане з ототожненням з одними людьми (групами) та толерантність і агресивність, зумовлені з відчуженням від інших. Соціальна й особистісна сторони самоідентифікації взаємопов'язані між собою. Індивід, який визначає свою причетність до певних соціальних груп у процесі соціальної самоідентифікації, у тому чи іншому ступені усвідомлює, чи може він бути прийнятим у дану спільноту за своїми особистісними якостями і в якому статусі, а в залежності від розуміння цього формується волява цілеспрямованість на самоідентифікацію з обраною групою шляхом збереження і розвитку особистісних якостей, що сприяють соціальній самоідентифікації, або пошуки іншої групи. Отже, соціальна самоідентифікація стимулює і направляє особистісну, а остання як процес самопізнання і корегування ділових і моральних якостей індивіда створює основу для соціальної самоідентифікації, тобто самовизначення особистості в стратифікованому соціальному просторі.

4. Трансформація пострадянського простору спричинила кардинальні зміни у соціально-економічному, політичному житті українського суспільства, що відбилося на соціальній структурі суспільства – поява нових страт, перерозподіл між вже існуючими і знову виниклими групами. Унаслідок цього стає актуальним для кожної особистості пошук свого місця і статусу в суспільній структурі. У виборі життєвої стратегії самоідентифікація відіграє важливу роль і виконує три основні функції: 1) визначення індивідом своїх відмінностей й загальних рис у порівнянні з іншими; 2) пошук та вибір засобів задоволення своїх потреб у соціальному середовищі; 3) інтеграція у систему суспільних відносин шляхом вдосконалення відповідних особистісних якостей індивіда.

5. Особистісна самоідентифікація являє собою складну систему самопізнання і самооцінки. Дослідження особистісних самоідентифікацій дало підстави для висновку, що самооцінки студентів відзначаються не тільки різноманітним характером у просторі від позитивних до негативних, самокритичних, але й надзвичайно динамічні в часі: кожне покоління студентів має “своє обличчя”. Змінюється соціальний портрет студентства з першого по п'ятий курс: підвищуються цінності відповідальності, вимогливості до себе, до своїх моральних якостей, знижується самовпевненість, романтичність поступається місцем більш зваженому ставленню до дійсності.

6. Соціальна самоідентифікація студентства характеризується багатовекторністю, що означає формування самоідентичності в сімейному, громадянському, етнічному, професійному статусах під дією складного для кожного індивіда впливу мікросередовища (родина, родичі, друзі) і офіційної ідеології макросередовища. Для сучасного суспільства симптоматичні в різноманітних проявах індивідуалізм, аномія, усунення

патерналістської функції держави. Це викликає деактуалізацію у свідомості студентства символічних ідентичностей (типу “громадянство”, “нація”) і посиленню ролі в житті кожного примордіальних солідарностей (вузьке коло друзів, родичів). В межах самоідентифікації з малими групами виявлені помітні розходження. Так, відношення з родиною носить більш стабільний характер, ніж із друзями: на старших курсах знижується ступінь самоідентифікації з останніми, і зростає роль родини в суспільній думці студентів. А в порівнянні з колом друзів академічній групі студенти надають менше значення. Професійна самоідентифікація студентів зумовлена мотиваційною структурою, що відбиває, з одного боку, реалії соціального буття, а з іншого, - духовні потреби молоді.

7. Особистісна самоідентифікація студентства має ціннісно-ієрархічну структуру. З одного боку, вона відображає соціально-вікову специфіку студентства як соціального шару, з іншого боку – неоднакову цінність для індивіда окремих якостей особистості. Вибіркове ставлення до власних особистісних якостей спрямовується у свідомості студентів ключовими потребами і можливостями людини для їхнього задоволення. Вони пріоритетне значення віддають одним рисам особистості, відводячи іншим менш важливу роль. Тому визначну роль у навчально-виховному процесі здобуває формування сутнісного ядра культури, що детермінує цілісність особистості. Таким ядром повинна стати інтелігентність майбутнього фахівця, незалежно від роду його занять в усьому подальшому житті.

8. Перехід до нової парадигми виховання потребує поєднання “природного” розвитку особистості студента і “штучного” цілеспрямованого впливу викладача з характерними рисами уже сформованої самоідентичності студента. На сучасному етапі розвитку суспільства виникла задача перейти від заздалегідь створюваних моделей ідеального студента (фахівця), до вдосконалення вже наявних здібностей і морально-ціннісних орієнтацій молодих людей в ході соціально-зорієнтованого навчально-виховного процесу.

Результати дослідження можуть бути використані у процесі розробки практичних заходів у вищих навчальних закладах з проблем вдосконалення організаційного менеджменту, сприяння адаптації та самовизначення молоді під час навчання.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Основные направления и средства социализации студенческой молодежи // Наукове пізнання. - 2001. – №1. – С. 69-72.

2. Процессы социально-профессиональной самоидентификации студенческой молодежи // Перспективи. – 2001. – №2. – С. 39-44.
3. Влияние самоидентификационных практик на формирование личности студента // Перспективи. – 2003.– № 1. – С. 21-28.
4. Актуализация проблемы самоидентификации личности в трансформирующемся обществе // Наука, релігія, суспільство. – 2003. – № 4. – С. 258-263.
5. Роль самоидентификации личности в повышении качества жизни (концепция Григория Сковороды) // Стратегия устойчивого развития: современный мир – Приднестровье. – Тирасполь: ЦСПИ “Перспектива”, 2003. – С. 279-283.
6. Самоидентификация студенчества и проблемы повышения эффективности учебно-воспитательного процесса // Матеріали 33-ої науково-методичної конференції викладачів ОДАХТ. – Одеса: ОДАХТ, 2002. – Ч. 2. – С. 138.
7. Проблема самоидентификации студенчества и гуманизация учебно-воспитательного процесса // Матеріали міжнародної наукової конференції “Філософські проблеми гуманізації освіти”. – Одеса: Негоціант, 2003. – С. 165-166.

АНОТАЦІЇ

Стояно О.О. Самоідентифікація студентства як процес самовизначення особистості в сучасному суспільстві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії. – Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2004.

Дисертація присвячена соціально-філософському осмисленню самоідентифікації студентства як процесу самовизначення особистості в сучасному суспільстві.

Самоідентифікація – усвідомлення людиною своєї приналежності до конкретної суспільної групи, спільноти, страти. Самоідентифікація надає можливості для вільного різноманітного розвитку особистості і формування соціальних характеристик, що дозволяють зайняти певну соціальну позицію і тим самим сприяє інтеграції індивіда у спільноту.

Структура особистісної самоідентифікації полягає в єдності самопізнання і самооцінки особистісних якостей. Дослідження особистісних самоідентифікацій дало підстави для висновку, що самооцінки студентів відзначаються не тільки різноманітним характером у просторі від позитивних до негативних, самокритичних, але й надзвичайно динамічні в часі: кожне покоління студентів має “своє обличчя”. Змінюється соціальний

портрет студентства з першого по п'ятий курс: підвищуються цінності відповідальності, вимогливості до себе, до своїх моральних якостей, знижується самовпевненість.

Процес соціальної самоідентифікації зумовлено дією складного для кожного індивіда впливу мікросередовища (родини, родичів, друзів) та офіційної ідеології макросередовища.

Висувається положення про те, що визначну роль у навчально-виховному процесі здобуває формування сутнісного ядра культури, що детермінує цільність особистості. Таким ядром повинна стати інтелігентність майбутнього фахівця, незалежно від роду його занять в усьому подальшому житті. Перехід до нової парадигми виховання потребує поєднання “природного” розвитку особистості студента і “штучного” цілеспрямованого впливу викладача з характерними рисами уже сформованої самоідентичності студента.

Ключові слова: самоідентифікація, ідентичність, особистісна самоідентифікація, соціальна самоідентифікація, студент, студентство.

Стояно О.А. Самоидентификация студенчества как процесс самоопределения личности в современном обществе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Южноукраинский государственный педагогический университет (г. Одесса) им. К.Д. Ушинского. – Одесса, 2004.

В диссертационном исследовании утверждается, что, несмотря на высокую степень изученности процесса самоидентификации, остается фактически не исследованной проблема самоидентификации студенчества как процесса самоопределения личности в обществе. Особенно актуальной стала проблема самоидентификации, в первую очередь, молодежи с момента, когда Украина провозгласила курс на создание демократической независимой державы. Демократия не может развиваться иначе, как на основе самоопределения каждого гражданина с его интересами, потребностями и реальными личностными способностями. Поэтому решение неотложных социальных проблем демократизации общества и повышения роли личности в его развитии требует дальнейшего философского осмысления социальных аспектов самоопределения молодежи, осознания ею своей общности и отличия от других социальных групп.

Самоидентификация предоставляет возможности для свободного многовариантного развития личности и формирования личностных качеств, социальных характеристик, позволяющих занять определенную социальную позицию и тем самым способствует интеграции индивида в соответствующую общность.

Трансформация постсоветского пространства повлекла за собой кардинальные изменения в социально-экономической, политической жизни украинского общества, что отразилось на социальной структуре общества – появление новых страт, перераспределение социальных позиций между уже существующими и вновь возникшими группами. Вследствие этого становится актуальным для каждой личности поиск своего места и статуса в общественной структуре.

Личностная самоидентификация представляет собой сложную систему самопознания и самооценки, выполняющую важную жизненную функцию в самоопределении индивида в социуме. Исследование личностных самоидентификаций студенчества дает основание для вывода о том, что самооценки студентов носят не только разнообразный характер в пространстве от положительных до отрицательных, самокритичных, но и очень динамичны во времени: каждое поколение студентов имеет “свое лицо”. Изменяется и социальный портрет студенчества с первого по пятый курс: повышаются ценности ответственности, требовательности к себе, к своим моральным качествам, снижается самоуверенность, романтичность уступает место более взвешенному отношению к действительности.

Социальная самоидентификация студенчества характеризуется многовекторностью, означающей формирование самоидентичности в семейном, гражданском, этническом, профессиональном статусах под воздействием сложного для каждого индивида влияния микросреды (семья, родственники, друзья) и официальной идеологии макросреды. Для современного общества симптоматичны в разнообразных проявлениях индивидуализм, аномия, устранение патерналистской функции государства, что деактуализирует в сознании студенчества символические идентичности (типа “гражданство”, “нация”) и способствует усилению роли в жизни каждого примордиальных солидарностей (узкий круг друзей, родственников). В пределах самоидентификации с малыми группами обнаружены заметные различия. Так, отношение с семьей носит более стабильный характер, чем с друзьями, а по сравнению с кругом друзей академической группе студенты придают меньше значения. Профессиональная самоидентификация студентов обусловлена мотивационной структурой, отражающей, с одной стороны, реалии социального бытия, а с другой, - духовные потребности молодежи.

Личностная самоидентификация студенчества имеет ценностно-иерархическую структуру. Студенты приоритетное значение отдают одним чертам личности, отводя другим менее важную роль. Поэтому определенное значение приобретает формирование сущностного ядра культуры, детерминирующего цельность личности. На наш взгляд,

таким ядром должна стать интеллигентность будущего специалиста, независимо от рода его занятий во всей последующей жизни.

Переход к новой парадигме воспитания предполагает сочетание “естественного” развития личности студента и “искусственного” целенаправленного воспитательного воздействия преподавателя, с учетом уже сложившейся самоидентичности студента. На современном этапе развития общества возникла задача перейти от заранее создаваемых моделей идеального студента (специалиста), к “естественному” развитию способностей, задатков и ценностных ориентаций молодых людей.

Философское осмысление сущности и содержания личностной и социальной самоидентификации человека в условиях демократизации общества значительно углубляет представления о характере и средствах формирования гражданских позиций, деловых и нравственных качеств молодых специалистов, о методологических основах современной педагогики высшей школы. Оно раскрывает имманентный демократическому обществу механизм интеграции личности в систему социальных отношений: через самопознание, саморегуляцию, самоутверждение к самоидентификации с определенными категориями людей, общностями, странами, организационными подсистемами в масштабе от фирмы, учреждения до государства и глобальных сообществ.

Ключевые слова: самоидентификация, идентичность, личностная самоидентификация, социальная самоидентификация, студент, студенчество.

Stoyano O.O. Self-identification of students as the process of personality's self-determination in the modern society. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in philosophical science, specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – The South Ukrainian State (Odessa) K.D. Ushynsky Pedagogical University. - Odessa, 2004.

The thesis is dedicated to social - philosophical analysis of self-identification of students as the process of personality's self-determination in the modern society.

Self-identification - knowing by the person of the belonging to social group, community, strats. Self-identification gives opportunities for free various development of the person and formation person's social characteristics which allow to take the certain social position and by that promotes integration of the individual into society.

Personal self-identification represents complex system of self-knowledge and a self-appraisal. The role of personal self-identification in integration of students in modern company is also determined. Self-appraisals of students are not various from positive up to self-critical

only, but also dynamical in time: each generation of students differs from each other, the social portrait of students from the first till the fifth year is also changes.

The specificity of the process of social self-identification in student's medium and corresponding civil, national, professional self-identifications of students are parsed. Process of social self-identification is conditioned by influence of a microenvironment (family, relatives, friends) and official ideology of macroenvironment.

The rule is proved that the defining role in teaching and educational process is defined by formation of an essential core of culture, determining entirety of the person. This core should be intelligence of the future specialists, independently of its occupation. The necessity of transition to new paradigm of education of the specialists in a teaching period including the assistance to self-identification practice of the young people is considered.

Keywords: self-identification, identity, personal self-identification, social self-identification, student, students.